

A kard

Bevezetés

Az evangéliumi szövegekből többnyire egy békeszerető, szelíd Jézus-alak bontakozik ki, és az általa meghirdetett evangélium nyomán megszületett vallás a szeretet vallásának nevezi magát. Ennek tükrében nehéz megérteni néhány olyan evangéliumi részt, amelyben erőszakról, fegyverről, kardról van szó, ráadásul olyan összefüggésben, amely első olvasásra Jézus tanításához tartozónak minősül. Hogyan lehet, hogy a názáreti mester saját céljáról azt állítja, hogy „Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak, hanem hogy kardot” (Mt 10,34b)? A kard mint a harc, az erőszak eszköze és szimbóluma meglehetősen idegen motívumnak értelmezhető. Hasonlóan meghökkentő az a jelenet, amikor (a Gecsemáné-kertben lejátszódó drámai események részeként) Jézus arra biztatja követőit, hogy szerezzenek kardot, még a felsőruhájuk eladása árán is. Vajon ténylegesen Jézus szavainak vagy legalábbis szándékával megegyező interpretációknak tekinthetők ezek az evangéliumi szövegek? A válasz megtalálása érdekében célszerű részleteiben is elemezni az idézett részeket.

Nem azért jöttem, hogy békét hozzak...

A Mt 10,34 szerinti szöveg így szól: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet hozzak a földre. Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak, hanem hogy kardot.”² A párhuzamos helyen, a Lk 12,51-ben pedig így: „Azt gondoljátok, azért jöttem, hogy békességet hozzak a földre? Mondom nektek: semmiképpen, hanem inkább meghasonlást.” Márknál nem fordul elő ez a mondat, viszont megtalálható Tamás evangéliumában. A Tm 15 első részében Jézus mon-

<https://doi.org/10.64468/KERMAGV.2025.1-2.06>

¹ Somogyi László (Szakcs, 1955) a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem nyugalmazott egyetemi docense. Elérhetősége: somogyilaszlo1955@gmail.com.

² A bibliai idézetek a Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája szövege szerint szerepelnek.

dásaként ez szerepel: „Talán azt gondolják az emberek, hogy azért jöttem, hogy békét vessek a világra, és nem tudják, hogy azért jöttem, hogy meghasonlásokat vessek a földre, tüzet, kardot, háborúságot.”³ Általánosan elfogadott az a következtetés, hogy amennyiben egy evangéliumi rész Máténál és Lukácsnál is előfordul, de Márknál nem, akkor a kérdéses rész a beszédforrásból (Logionquelle = Q) származik. A helyzetet bonyolítja, hogy míg a Q-nak ezidáig nem került elő írott példánya, addig Tamás evangéliumának igen. Joggal merül fel a kérdés, hogy a szinoptikusok a Q-ból vagy Tamás evangéliumából merítették-e saját szövegüket. Habár Tamás evangéliumát a benne szereplő gnosztikusnak minősíthető részek miatt késői datálásúnak is lehet tartani, valószínűbb azonban, hogy a Tamás-evangéliumban korai és késői eredetű részek is előfordulnak. Meyer elemzése szerint a Tamás-evangélium legkorábbi részei az első század közepén keletkeztek.⁴ Ebből az következik, hogy számolni kell azzal, hogy a Tamás-evangélium és a Q egyes részei azonos periódusban keletkeztek, feltehetően az első század közepe táján. Hasznos lehet az, ha nem csupán a már említett három verset hasonlítjuk össze, hanem bővebb szövegkörnyezetüket is. Ezt foglalja össze az 1. táblázat.

Máté	Lukács	Tamás
	Lk 12,49–50 Azért jöttem, hogy tüzet bocsássak a földre, és mennyire szeretném, ha már lángolna! Kereszt-séggel kell azonban még megkereszteltetnem, és mennyire gyötrődöm, míg ez végbe nem megy!	Tm 9 [Jézus mondja]: Tüzet dobtam a világra, és néz-zétek, őrzöm azt, amíg lángol.

³ A Tamás-evangélium szövegének forrása: *Tamás evangéliuma* (közreadja CZIRE Szabolcs), Keresztény Magvető 3. sz. (2004): 259–278.

⁴ Marvin MEYER, „Gospel of Thomas”, in *The Gnostic Bible*, szerk. Willis BARNSTONE, Marvin MEYER (London: Sambhalla, 2003), 43.

Máté	Lukács	Tamás
Mt 10,34–39 Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békeséget hozzak a földre. Nem azért jöttem, hogy békeséget hozzak, hanem hogy kardot.	Lk 12,51 Azt gondoljátok, azért jöttem, hogy békeséget hozzak a földre? Mondom nektek: semmiképpen, hanem inkább meghasonlást.	Tm 15,1 [Jézus mondja] Talán azt gondolják az emberek, hogy én azért jöttem, hogy békét dobjak a földre. De ők nem tudják, hogy én azért jöttem, hogy meghasonlást vessek a földre: tüzet, kardot, háborút.
	Lk 12,52 Mert mostantól fogva, ha öten lesznek egy családban, meghasonlik három a kettővel, és kettő a hárommal.	Tm 15,3 Mert öten lesznek egy házban: hárman kettő ellen lesznek, és ketten három ellen...
Mt 10,35 Azért jöttem, hogy szembeállítsam az embert apjával, a leányt anyjával, a menyét anyósával...	Lk 12,53 Meghasonlik az apa a fiával, és a fiú az apjával, az anya a leányával, és a leány az anyjával, az anyós a menyével, és a meny az anyósával.	...apa fia ellen, és fiú apja ellen.
Mt 10,36 ...és így az embernek elensége lesz a háza népe.		Tm 15,4 És úgy állnak majd, mint akik magányosak.

1. táblázat: A szinoptikusok és a Tamás-evangélium szövegeinek összevetése

A táblázatban a párhuzamos részek sorokba szedve szerepelnek. Az erőszak képeit használó szakasz Lukács evangéliumában a 12. rész 49 versével kezdődik. Ez párhuzamos a Tm 9-cel, de nincs meg Máténál. A „tüzet dobtam” formula sémitizmusnak minősíthető, ezért a Tamás-féle szöveget eredetibbnek kell tartani. Ugyanezt erősíti a Tm 15-ben olvasható: „békét dobjak” szóhasználat, szemben a Lukácsnál szereplő „békeséget hozzak” megfogalmazással.

Ezt követi a kardról, illetve meghasonlásról szóló rész a Mt 10,34, a Lk 12,51 és a Tm 15,1–2 szerint. Máté evangéliumában a kard szó szerepel, Lukácsnál pe-

dig a meghasonlás. Valószínűsíthető, hogy Lukács enyhített az eredeti megfogalmazáson, hiszen célközönsége számára a keresztény közösség békés voltát kívánta bemutatni. Ezt a véleményt valamelyest gyengíti, ha összevetjük a Tamás-féle szöveggel, ott ugyanis mindkét megfogalmazás előfordul, a kard is és a meghasonlás is. Elképzelhető azonban az is, hogy a Tamás-evangéliumból, illetve annak korai változatából a hagyományban két különböző szöveg őrződött meg, az egyik a kard szót, a másik a meghasonlás szót tartalmazta. Közülük Máté az egyik, Lukács pedig a másik változatot használta fel. Ha a hagyományozásnak ezt a folyamatát fogadjuk el, akkor ki kell zárni a Q-t, mint a kanonikus szövegek forrását. Ezt az is erősíti, hogy a Máté-féle és a Lukács-féle görög szöveg jelentős eltéréseket mutat, nem csupán a szóhasználat, hanem a nyelvtan szempontjából is. Jakubinyi György megállapítja, hogy a Máté szerinti és a Lukács-féle szöveg annyi eltérést mutat, hogy többen kétségbe vonják, hogy a Q-ból merít a két evangélium.⁵ Természetesen lehet, hogy Tamás is merít a Q-ból, vagy esetleg mindkét gyűjtemény ugyanazt, vagy legalábbis hasonló szóbeli hagyományt rögzít.

Ugyancsak a Lukács-evangélium és a Tamás-evangélium mutat párhuzamot a Lk 12,52 és a Tm 15,3 versekben. Az ötből kettő három ellen, három kettő ellen megfogalmazás sajátos, és bár sorrend a két szövegben nem is azonos, a tartalom igen. A Tamás-evangélium „házat” említ, ami sémita megfogalmazás, ezért Lukácsnál korábbiaknak minősül. Lukács mintegy magyarázatként családra módosítja a szöveget, ami ismét csak arra utal, hogy Lukács (és valószínűleg Máté is) forrásként használt egy olyan szöveget, ami a Tamás-evangéliumban kapta meg végső formáját.

Két olyan része van a szövegeknek, amely közös Lukácsnál és Tamásnál, de nincs meg Máténál. Ez a Lk 12,49 és párhuzama, a Tm 9, továbbá a Lk 12,52 és a Tm 15-ben levő hasonló tartalmú mondat. Sajnos sem a Tm 9-nek, sem a Tm 15-nek ezidáig nem került elő görög szövege, így nem lehet a szóhasználat alapján következtetni a lukácsi és a Tamás-féle szöveg összefüggésére. A magyar fordítások szerint azonban meglehetősen hasonló a Lukács-féle és a Tamás-evangéliumban található megfogalmazás.

Az összevetésből egyértelműen kitűnik, hogy nincs olyan eleme a szinoptikusoknak, ami ne lenne meg Tamásnál. Ez, ha nem is bizonyítja, de sugallja, hogy a kardra vonatkozó részek eredete nem a Q, hanem a Tamás-evangélium, esetleg egy olyan korai forrás, amelyből a Tamás-evangélium összeállítója merített.

⁵ JAKUBINYI György, *Máté evangéliuma* (Budapest: Szent István Társulat, 1991), 130.

A mondások jézusi eredete erősen kérdéses. Robert Funk indokként joggal hivatkozik arra, hogy a kérdéses bibliai helyen Jézus egyes szám első személyben beszél, tehát magáról állít valamit, ami egyáltalán nem jellemző rá.⁶ Már önmagában ez a motívum is arra utal, hogy az adott helyen egy kora keresztény csoport által megfogalmazott visszaemlékezéssel lehet találkozni. A családon belüli konfliktus mindhárom szövegben említve van. Lukácsnál a leghosszabban, Máténál rövidebben, Tamásnál szűkszavúan. Ez a tény a forrásszövegek keletkezési idejének becslésében segít. Josephus Flavius tudósítása szerint a társadalom alapegységét jelentő család megbomlása a zsidó háborút közvetlenül megelőző időkre volt jellemző. A családokon belüli viszályok, „meghasonlások” arra az időszakra utalnak, amelyben a júdeai és galileai elégedetlenség erőteljesen fokozódott. Ez az időszak I. Heródes Agrippa halála utáni évekre tehető, tágabban a 44–60 közötti időkre. A zavargások először a társadalmon belül jelentkeztek, a feltételezett Rómával kollaboránsnak kikiáltottak és az ultranacionalisták között. Az ellentétek nem kerülték el a családokat sem, a karizmatikus irányultságúak a mennyei jelekre hivatkozva akár a családjukkal is szembeszálltak.

Incidens a templomban

Az előbbieken tárgyalt evangéliumi részhez hasonlóan zavarba ejtő a gyakran a Templom megtisztítása címmel ellátott rész, amely a szinoptikusokban (Mk 11,15–19; Mt 21,12–17; Lk 19,45–48) és Jánosnál is (Jn 2,14–22) előfordul. Önmagában ez a tény is jelzi, hogy a független forrásokból származó elbeszélés valamilyen valós történésen alapul. A szinoptikusok Jézus életének utolsó hetére teszik az eseményt, János viszont Jézus nyilvános működésének elejére. Csaknem általánosan elfogadott az a vélemény, hogy a szinoptikusok időrendje a helyes. A négy evangélium szövegét párhuzamos elrendezésben mutatja be a 2. táblázat.

⁶ Robert W. FUNK, Roy W. HOOVER, THE JESUS SEMINAR, *The Five Gospels* (San Francisco: Harper, 1993), 174.

Márk	Máté	Lukács	János
Azután Jeruzsálembe értek. Bement a templomba,	Azután Jézus bement a templomba,	Azután bement a templomba,	A templomban találta a marhák, juhok és galambok árusait meg az ott ülő pénzváltókat.
és kezdte kiűzni azokat, akik a templomban adtak és vettek,	és kiűzte mindazokat, akik a templomban árusítottak és vásároltak,	és kezdte kiűzni az árusokat,	Kötélből korbácsot csinált, és kiűzte mindet a templomból a marhával és a juhokkal együtt.
felborította a pénzváltók asztalait és a galambárusok székeit,	a pénzváltók asztalait és a galambárusok székeit pedig felborította,		A pénzváltók pénzét kiszórta, az asztalokat felborította,
és nem engedte, hogy bármit is átvigyenek a templomon.			
Azután így tanította őket: Nincsen megírva: „Az én házam imádság háza lesz minden nép számára”?	és ezt mondta nekik: Meg van írva: „Az én házamat imádság házáknak nevezik”,	ezt mondva nekik: Meg van írva: „Az én házam imádság háza lesz”,	a galambárusoknak pedig ezt mondta: Vigyétek ezeket innen, ne csináljatok piacteret az én Atyám házából! Tanítványai visszaemlékeztek, hogy meg van írva: „A te házad iránti féltő szeretet emészt engem.”
Ti pedig rablók barlangjává tettétek.	ti pedig rablók barlangjává tettétek.	ti pedig rablók barlangjává tettétek.	

Márk	Máté	Lukács	János
Meghallották ezt a főpapok és az írástudók, és keresték a módját, hogyan veszítsék el. Féltek ugyanis tőle, mert az egész sokaság álmélgodott a tanításán. És amikor beesteledett, Jézus és a tanítványai kimentek a városból.	Azután vakok és sánták mentek hozzá a templomba, és meggyógyította őket. Amikor pedig a főpapok és az írástudók látták a csodákat, amelyeket tett, és a gyermekeket, akik a templomban ezt kiáltozták: Hozsánna Dávid Fiának! – haragra lobbantak, és így szóltak hozzá: Hallod, mit mondanak ezek? Jézus pedig így válaszolt nekik: Hallom. Sohasem olvastatok: „Gyermekek és csecsemők szája által szereztél dicséretet”? Erre otthagya őket kiment a városból Betániába, és ott töltötte az éjszakát.	Ezután naponként tanított a templomban. A főpapok, az írástudók és a nép vezetői arra törekedtek, hogy elveszítsék őt, de még nem találták meg a módját, hogy mit tegyenek vele, mert az egész nép odaadó figyelemmel hallgatta őt.	A zsidók pedig azt kérdezték tőle: Milyen jelt mutatsz nekünk, hogy ezeket teszed? Jézus így felelt nekik: Romboljátok le ezt a templomot, és három nap alatt felépítem. Ezt mondták rá a zsidók: Negyvenhat esztendeig épült ez a templom, és te három nap alatt felépíted? Ő azonban testének templomáról beszélt. Amikor azután feltámadt a halálból, visszaemlékeztek tanítványai arra, hogy ezt mondta, és hittek az Írásnak és a beszédnek, amelyet Jézus mondott.

2. táblázat: A templomi incidens a négy evangélium szövegei szerint

A szövegek összevetéséből kitűnik, hogy mind a négy evangélium valójában a főpapok Jézus elleni ármánykodását, illetve a „zsidók” értetlenkedését helyezi mondanivalójának középpontjába. A templomi incidenst a beszámolók arra használják, hogy bevezessék a főpapok gonoszságát bemutató szövegeiket. Ezek

egyáltalán nincsenek logikai összefüggésben a templomban történtek tényével, egyik evangéliumban sem szerepel az, hogy a főpapok az árusok „kiűzése” miatt akarták volna elveszteni Jézust. Arra kell következtetni, hogy volt egy ténylegesen megtörtént templomi nehezen érthető eset, ami a hagyományozás során megmaradt, és ezt az evangélisták saját céljaiknak megfelelően illesztették történetükbe. Az incidens János szerinti leírása teljesen valószerűtlen, amint erre többen rámutattak.⁷ Marhák és juhok „kiűzése” ott egy helyben szerzett (honnan, kitől?) kötélből font (mennyi idő alatt lehet vajon ostort fonni?) ostorral meglehetősen abszurd, ráadásul a templom külső udvarában nem tartottak áldozati nagyállatokat. Mindamellettt igaz, hogy a történet magva reális.⁸ Az elbeszélések alapját képező márki megfogalmazás szerint (Jézus) „felborította a pénzváltók asztalait és a galambárusok székeit”. Máténál is előfordul ugyanez a szöveg, de Lukácsnál nem. Márk bevezető mondata, amely szerint (Jézus) „kezde kiűzni azokat, akik a templomban adtak és vettek” a másik két szinoptikus evangéliumban is szerepel. Ez azonban már értelmező megjegyzés, és arra szolgál, hogy Jézus furcsa tettének célját előre vetítse. A magyarázat bibliai citátumokkal folytatódik: imádság háza minden nép számára (Ézs 56,7b), valamint: rablók barlangjának nézitek ezt a házat? (Jer 7,11a). Ha csupán a pénzváltók és galambárusok ellen irányult Jézus tette, akkor az idézetek meglehetősen értelmetlennek tűnnek. A megtámadott csoportra egyáltalán nem illik a „rablók” megnevezés. A pénzváltók szerepe ugyanis az volt, hogy a zarándokok a különböző „profán” pénzeket a templomi sékelekre váltsák át, amivel aztán a zarándokok fizetni tudtak a papoknak. A galambárusok pedig az áldozati állatot biztosították a híveknek, lehetővé téve, hogy ne kelljen akár nagy távolságról szállítani áldozati állatot Jeruzsálembe. (Jézus szülei is bemutatták a galambáldozatot fiuk születésekor, ld. Lk 2,24.) Nyilvánvaló, hogy Jézus cselekedetének mozgatórugóit máshol kell keresni. A kommentárok jelentős része szerint Jézus a templomi kultusz ellen lépett fel, mégpedig egy jelképes, prófétai cselekedettel. Lüdemann például az 1Kir 11,29–30-ben leírt esetet említi, amely szerint Ahijja próféta a saját köpenyének szétszabdalásával jelzi előre az ország kettészakadását. Ugyanilyen szimbolikát vél felfedezni abban, hogy Hóseásnak parázna nőt kell feleségül venni, mert „rú-

⁷ Pl. Paula FREDRICKSEN, *When Christians were Jews* (New Haven & London: Yale University Press, 2018), 45.

⁸ Vermes Géza szerint önmagában abszurd lenne egy ilyen esemény, szükségképpen kell történeti alapjának lenni. VERMES Géza, *Jézus hiteles evangéliuma* (Budapest: Osiris Kiadó, 2005), 78.

„tul paráználkodik ez az ország” (Hós 1,2b).⁹ Csakhogy a szimbolikus prófétai cselekedetek sosem nyilvánultak meg másokkal szembeni erőszakként, ezért a templomi incidens nehezen azonosítható prófétai szimbolikus cselekedetként. Fredricksen, Lüdemann és mások is felvetik annak lehetőségét, hogy a jézusi tett az apokaliptikus „új templom” megvalósulására utal.¹⁰ Részint a jánosi hagyományban a templom lerombolására és újjáépítésére utaló szöveg (Jn 2,19) részint az Apostolok cselekedeteiben előforduló „új templom” motívum (ApCsel 6,14) alapján lehet feltételezni ezt az összefüggést, ráadásul a Jézusnak tulajdonított szavak Zak 14,21-re utalnak. („Attól a naptól fogva nem lesz többé kereskedő a Seregek Urának házában.”) A zakariási szöveg eredetileg kananeusokat és nem kereskedőket említ, de a targumok értelmezése nyomán a „kenai” szót „kinan”-nak, azaz kereskedőnek értelmezték, ami jelentésváltozást eredményezett. Ez a magyarázat azonban nem válaszol arra a kérdésre, hogy miért egy Jézustól meglehetősen szokatlan erőszakos cselekedet jelzi a templomi kultusz kritikáját, élesebben fogalmazva, a szakítást a templomi kultusszal és utal egy apokaliptikus „új templom” előrejelzésére. Hiszen a kritikát és az „új templom” meghirdetését erőszakos cselekedet nélkül is ki lehet nyilvánítani. A megértéshez a szöveg további elemzésére van szükség. Az alapszövegnek tekinthető márkai elbeszélésben (és csak nála) van egy különös mondat: „és nem engedte, hogy bármit is átvigyenek a templomon.” (Mk 11,16) Első olvasatra teljesen értelmetlennek tűnik ez a mondat, mert nem világos a kapcsolódása az árusok kiűzéséhez. Van olyan magyarázat, amely szerint itt egy olyan utasításról, tilalomról van szó, amelynek párhuzama a Talmudban is megtalálható.¹¹ A talmudi szöveg szerint a templom iránti tiszteletből senki sem léphet a Templom-hegyre bottal, cipővel, pénzes övvel vagy akár a lábán lévő porral sem. Továbbá nem szabad a templomot rövidebb útként használni az átjutáshoz. Ez a tiltás azonban nagyon nem illik a helyzethez. Nehezen képzelhető el az, hogy az asztalokat éppen felborítgató Jézus egy halachikus parancsot fogalmaz meg, amelynek nem sok köze van a galambárusokhoz. A márkai szövegben a kérdéses mondat egyes fordításokban úgy szerepel, hogy Jézus azt tiltotta meg, hogy bármilyen edényt vigyenek át a templomon. A problémát az elsődlegesen „edény” jelentésű görög szó, a σκευος (szkeousz) fordítása jelenti. Ez a szó általában jelent valamilyen eszközt és nem csupán edényt. Meglepő módon azonban a szó jelentéstartományába a

⁹ Gerd LÜDEMANN, *Jesus nach 2000 Jahren* (Lüneburg: Klampen Verlag, 2000), 78.

¹⁰ FREDRICKSEN, *When Christians...* 48–49 és LÜDEMANN, *Jesus...* 78.

¹¹ Berakoth 9,5 online elérhető: [https://www.sefaria.org/Mishnah_Berakhot.9.5?lang=](https://www.sefaria.org/Mishnah_Berakhot.9.5?lang=bi)

„harc eszköz” is beletartozik. Ha ez utóbbi jelentést fogadjuk el, tehát a „szkeousz” jelentése „fegyver”, akkor Jézus azt tiltotta meg, hogy bármilyen fegyvert átvigyenek a templomra. Ez az értelmezés egyben úgy magyarázza a galambárosok székeinek és a pénzváltók asztalainak felforgatását, hogy Jézus követői, esetleg közvetlen tanítványai közül némelyek fegyvereket rejtettek el a velük összejátszó árusoknál, azok asztalai alatt. Jézus ezt meglátva forgatta fel a rejtékhelyeket, és vélhetően felháborodva, éles szavakkal szállt szembe a fegyveres rendbontásra készülőkkel. A rendbontásra készülők ultranacionalisták lehettek, olyanok, akiket Josephus Flavius lesztesznek (λεστης = fegyveres lázadó) nevez. Erre utalhattak Jézus szavai is, amit a hagyomány a jeremiási idézetben foglalt össze, mivel a LXX szerint a Jer 7,11-ben is a lesztesz szó fordul elő. A templomi incidens valószínűleg önmagában nem volt nagyon látványos, nem váltotta ki sem a templomórség, sem az Antonia erődben állomásozó római katonaság közbeavatkozását. Valószínű azonban, hogy az eset valamelyest feltűnt a közvetlen környezetben állóknak, és talán közülük valaki besúgta az esetet a templomórségnek.¹² Ezt a feltételezést erősíti az, hogy a Gecsemáné-kertben Jézustól az hangzik el, hogy „úgy vonultatok ki ellenem, mint valami rabló (lesztész) ellen” (Mk 14,48). Úgy tűnik, hogy a templomi incidens következtében Jézust a lázadók (latrok = lesztai) közé sorolták, holott ő éppen az erőszak megakadályozására törekedett. A zsidó hatóság számára azonban egyszerűbb volt Jézust közönséges lázadónak tekinteni és ennek következtében kiszolgáltatni a rómaiaknak. A római hatóság pedig különösebb vizsgálat nélkül Jézust másik két lázadóval együtt brutálisan megkínozták és kivégezték. A templomi incidens tehát korántsem a templom „megtisztítása” céljából történt, hanem a Jézus környezetében levő fegyveresek lecsillapítása érdekében. Ebben a történetben végül is az az érdekes, hogy Jézus követői között voltak olyanok, akik a római megszállás alóli felszabadulást várták Jézustól, amihez a fegyveres harc lehetőségét is elfogadhatónak tartották.

Itt van két kard

Lukács saját anyagából származik evangéliumának 22. részében a 35–38. versekben szereplő párbeszéd Jézus és a tanítványok között nagycsütörtökön: (Jézus mondja) „Amikor kiküldtelek titeket erszény, tarisznya és saru nélkül, volt-e hiányotok valamiben? Semmiben – válaszolták. Majd ezt mondta nekik: Most azonban, akinek van erszénye, vegye elő, ugyanúgy a tarisznyát is; és aki-

¹² Nem kizárt, hogy a Júdás-motívum háttérében egy ilyen „árulás” húzódik meg.

nek nincs kardja, adja el felsőruháját, és vegyen. Mert mondom nektek, hogy be kell teljesednie rajtam annak, ami meg van írva: »És a bűnösök közé sorolták.« Mert ami felőlem megíratott, az most beteljesedik. Erre így szóltak: Uram, íme, van itt két kard. Ő pedig azt felelte: Elég!”

Nem csekély írásmagyarázati fejtörést okoz ez a néhány mondat. Vajon tényleg megváltoztatta Jézus a mondanivalóját, és kardok vásárlására buzdította követőit, ráadásul mindezt nagycsütörtök este? Nehéz elképzelni, hogy esély lehetett az azonnali fegyvervásárlásra, még ha valaki a felsőruháját is ajánlotta volna fel fizetségként. Jézus talán tényleges harcra készült? A kommentárok többnyire szóképnek értékelik a kardra vonatkozó „utasítást”. Ezt hangsúlyozza például Spinetoli¹³ és Kodell¹⁴ is. A magyar nyelvű kommentárok között az evangélikus Pröhle¹⁵ és a római katolikus Kocsis¹⁶ egyaránt úgy véli, hogy Jézus képes beszédét a tanítványok szó szerint értették, ezért is kerülhetett sor a két kard megmutatására.

A képes beszéd jelleget azonban erősen megkérdőjelezi az a tény, hogy a szöveg szerint Jézus egy korábbi tanácsára (utasítására) hivatkozik (ne legyen nálatok még bot sem a párhuzamos rész Máté evangéliumában), ami viszont egyáltalán nem képletes beszéd. Így tehát egy nem képletes értelmezéssel szemben egy képletes értelmezés látunk, ami így értelmetlen. Arra kell gondolni, hogy a Jézusnak tulajdonított mondás nem a nagycsütörtöki események során hangzott el. A kard vásárlására történt felszólítás valójában egy időben későbbi, olyan helyzetből származik, amikor egyes Jézus-követők számára a fegyver ragadása tűnik egyedül helyes viselkedésnek. Ezek a követők tisztában voltak Jézus erősen pacifista szemléletével (ne vigyetek magatokkal vándorbotot, azaz semmiféle hadakozásra alkalmas eszközt sem), de úgy vélték, Mesterük szellemétől nem idegen az, hogy egy adott helyzetben fegyvert ragadjanak. Milyen társadalmi helyzetre lehet következtetni ebből a meggyőződésből? Ez a 40–60 közötti, zavargásokkal teli időszakra tehető. Josephus Flavius beszámol az egymást követő prokurátorok zsidók elleni hatalmaskodásiról, ami felfokozta a rómaiak elleni gyűlöletet. A társadalmi zűrzavart növelte a szamaritánus lázadás, a szikáriusok

¹³ Ortensio da SPINETOLI, *Lukács a szegények evangéliuma* (Szeged: Agape, 2001), 687.

¹⁴ Jerome KODELL, *Evangélium Szent Lukács szerint* (Kecskemét–Pannonhalma: Korda Könyvkiadó – Bencés Kiadó, 1993), 115.

¹⁵ PRÖHLE Károly, *Lukács evangéliuma* (Budapest: Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 1991), 328.

¹⁶ KOCISIS Imre, *Lukács evangéliuma* (Budapest: Szent István Társulat, 1995), 472.

megjelenése, illetve tevékenységük elterjedése. A Róma-ellenes hangulat a hatvanas évek elejére a tetőfokára hágott.

A perikópa folytatásában a két kardról olvasható párbeszéd első olvasásra meglehetősen furcsa. A szöveg egyértelműen a tanítványoknak tulajdonítja az „Uram, íme van itt két kard” mondást. Mintha a tanítványok elébe mentek volna Jézus „utasításának”, és ha nem is adták el felsőruhájukat, de beszereztek volna két kardot. Az evangéliumi hagyomány szerint Júdás nélkül tizenegyen voltak. Ha csak két kard van, a maradék kilenc tanítvány nem látta szükségét a kard beszerzésének? Ez a motívum is abba az irányba mutat, hogy a két kardról szóló rész nem a nagycsütörtöki események krónikája.¹⁷ A két kard motívum keletkezése – hasonlóan a kardok beszerzésére irányuló, Jézusnak tulajdonított utasításhoz – a zsidó háborút megelőző időszak, az ötvenes évek második fele. Ezt erősíti az is, hogy nem a mai szóhasználat szerinti kardról, hanem rövid, tőryszerű szúróeszközzel van szó. Ez a jelentése az itt szereplő görög μάχαιρα szónak. Ez az eszköz sokkal inkább a szikáriusok fegyverével azonosítható, mint katonai harc eszközzel.

No, de honnan van a „két kard” motívum? Miért éppen kettő? Ha a „kevés is tud győzni” toposzt akarja az evangélista érvényesíteni, miért nem elegendő egyetlenegy? Ráadásul a Jézusnak tulajdonított válasz, az „elég” szó görögül íkavón, azt jelenti, hogy „alkalmas”, „megfelelő”. Kevin Lee Moore a 2009-ben publikált disszertációjában¹⁸ meggyőzően érvelt amellett, hogy a „két kard” tradíció a 1Móz 34-részában leírt eseményen alapul. Az itt leírt történet szerint a Jákób lányát, Dinát megbecstelenítő Sikemen és annak egész népén Jákóbnak mindössze két fia, Simeon és Lévi állt bosszút. Mindössze két férfi, azaz „két kard” képes volt legyőzni egy egész népet. Habár a Tóra szövegeiben nem minősül maradéktalanul pozitív tettnek Simeon és Lévi bosszúja, a deuterokanonikus és apokrif szövegekben azonban többnyire igen. Ilyen például Judit imája a Judit 9,2–14-ben, továbbá a 4Makk 2,19–20, a Jubileumok 30,1–6 és az arám nyelvű Lévi testamentuma egyes részei. Ezek a szövegek viszonylag késői keletkezésűek és azt jelzik, hogy a Simeon és Lévi nevéhez köthető „két kard” hagyomány az Örökkévaló által támogatott harc helyességének hivatkozási alapja volt. Ennek

¹⁷ Ugyanígy vélekedik a Jézus Szeminárium is, a perikópában Jézusnak tulajdonított szavak nem származhatnak közvetlenül tőle. In: Mack BURTON: *The five Gospels...* 390–391.

¹⁸ Kevin Lee MOORE, *Why Two Swords Were Enough: Israelite Tradition History Behind Luke 22:35–38* (2009). Electronic Theses and Dissertations. 445. <https://digitalcommons.du.edu/etd/445>

nyomán feltételezhető, hogy a Jézus-követők egy militáns csoportja a „két kard” hagyományra hivatkozva készült a rómaiak elleni „szent háborúra”. Ezt a hivatkozási alapot Jézus feltételezett helyeslésére hivatkozva fogalmazták meg, eredetileg valószínűleg nem a Gecsemáné-kertben történetekhez kapcsolva.

Összecsapás a Gecsemáné-kertben

A Jézus elfogásának-letartóztatásának története mind a négy evangéliumban szerepel. János evangéliuma a szinoptikusoktól eltérő részleteket is tartalmaz. A négy szöveg együttes olvasatát mutatja be a 3. táblázat.

Márk 14	Máté 26	Lukács 22	János 18
Valaki az ott állók közül kirántotta a kardját, lesújtott a főpap szolgájára, és levágta a fülét.	Egy pedig azok közül, akik Jézussal voltak, a kardjához kapott, kirántotta azt, lesújtott a főpap szolgájára, és levágta a fülét.	Amikor a körülötte levők látták, hogy mi készül, megkérdezték: Uram, odavágjunk a karddal? Egyikük oda is csapott a főpap szolgájára, és levágta a jobb fülét.	Simon Péternél volt egy kard, azt kihúzta, lecsapott a főpap szolgájára, és levágta a jobb fülét: a szolga neve pedig Málkus volt.

<p>Ekkor megszólalt Jézus, és ezt mondta nekik: Úgy vonultatok ki ellenem, mint valami rabló ellen, kardokkal és botokkal, hogy elfogjatok. Veletek voltam minden nap a templomban, és tanítottam, és nem fogtatok el.</p>	<p>Ekkor így szólt hozzá Jézus: Tedd vissza kardodat a helyére, mert akik kardot fognak, kard által vesznek el. Vagy azt gondolod, hogy nem kérhetném meg Atyámat, hogy adjon mellém most tizenkét sereg angyalnál is többet? De akkor miképpen teljesednének be az</p>	<p>Jézus azonban megszólalt, és ezt mondta nekik: Hagyjátok abba! És megérintve a fülét, meggyógyította őt. Majd ezt mondta az ellene kivonuló főpapoknak, a</p>	<p>Erre Jézus így szólt Péterhez: Tedd hüvelyébe a kardodat! Vajon nem kell kinnom azt a poharat, amelyet az Atya adott nekem?</p>
<p>Az Írásoknak azonban be kell teljesedniük.</p>	<p>Írások, hogy ennek így kell történnie? Abban az órában így szólt Jézus a sokasághoz: Mint valami rabló ellen, úgy vonultatok ki</p>	<p>kardokkal és botokkal, mint valami rabló ellen. Mindennap veletek voltam a templomban, mégsem emeltek rám kezet. De ez a ti órátok és a sötétség hatalmának ideje.</p>	
<p>Ekkor mindnyájan elhagyták őt, és elfutottak. De követte őt egy ifjú, aki csak egy inget viselt mezítelen testén; őt is megragadták, de ő az ingét otthagya mezítelenül elmenekült.</p>	<p>úgy vonultatok ki kardokkal és botokkal, hogy elfogjatok engem! Mindennap a templomban ültem és tanítottam, és nem fogtatok el. Mindez pedig azért történt, hogy beteljesedjenek a próféta írásai. Akkor a tanítványok mind elhagyták őt, és elfutottak.</p>		

3. táblázat: A Gecsemáné-kertben történt összecsapás szövegei a négy evangélium szerint

A négy evangélium megegyezik abban, hogy Jézus elfogása a Gecsemánékertben történt. Ugyancsak megegyeznek abban, hogy Júdas a Jézus elfogására érkezőkkel volt, de a „Júdas-csók” motívumot csak a szinoptikusok közlik. Témánk szempontjából összehasonlítva a szövegeket, egyfajta tendenciózus módosulás fedezhető fel. Márknál „valaki az ott állók közül” rántott kardot, Máténál a Jézussal levők közül valaki teszi ugyanezt, Lukácsnál a Jézussal levők meg is kérdezik, hogy harcoljanak-e, Jánosnál pedig Péter személyében név szerint is meg van nevezve a kardforgató. Abban ugyancsak összhang van a négy evangélium között, hogy a főpap szolgálja a kardcsapás kárvallottja. Lukács és János a szolgálta jobb fülének levágásáról tudósít, Márk és Máté csak a szolgálta fülének levágását említi. A változtatások célja ezek szerint az, hogy a tanítványok pozitív szerepe növekedjen. Az időben egyre későbbi keletkezésű evangéliumokban ez a törekvés egyre kifejezettebbé vált. Márk kb. 70–80 körül keletkezett, nála a tanítványok elfutnak. Máté keletkezése 80–90-re tehető, nála is még az szerepel, hogy a tanítványok elfutottak. Lukács 90 körül már nem említi, hogy bárki elmenekült volna, János evangéliuma inkább Jézus hatalmának bemutatására összpontosít, és Péter harciasságával egyfajta tanítványi hősiességet igyekszik sugallni. Ez akkor is így van, ha egy másik hagyományt szerepeltetve János evangéliuma beszámol Péter tagadásáról is. Még érdekesebb, ha a történetet a szereplők azonosítása oldaláról tekintjük át ismét. Márk azt közli, hogy az ott állók közül „valaki” használt kardot. Gnilka azt veti fel, hogy a kardozásról szóló rész a poroszlók szempontjából van elbeszélve.¹⁹ Valójában az történhetett, hogy a Jézus ellen fegyverrel kivonulók közül valaki túlbuzgóan kardot rántott, és a kavarodásban saját csapatából sebesített meg valakit. Ez az esemény később, a szájhagyományban úgy színeződött ki, hogy a főpap szolgáljának, azaz a csapat vezetőjének fülét vágta le saját embere. Ismeretes, hogy a keleti kultúrában a fül levágása megszegénítésnek minősült, ezért a kardepizód szövegbe illesztésének indítéka ennek megfelelően az afeletti kicsiny káröröm volt, hogy a Jézust elfogó csapat vezetője, vagy egyik fontos személye elnyerte büntetését. Ez az alaptörténet Máténál kiegészül az „akik kardot fognak, kard által vesznek el” közmondással. Lukács szövege szerint Jézus meggyógyította a szolgálta, János pedig tudni véli a szolgálta nevét: Málkus (a király jelentésű héber szóból képzett személynév). Habár nem bizonyítható, mégis az a variáns a legvalószínűbb, hogy Jézus elfogásakor nem alakult ki fegyveres összecsapás a poroszlók és a Jézus társaságában levők között, hanem egy, a zűrzavaros helyzetben bekövetkező véletlen sebesülés történt.

¹⁹ Joachim GLINKA, *Márk Kommentár* (Szeged: Agape, 2000), 810.

Jaj neked, Korazin!

A Mt 11,20–24 és a párhuzamos Lk 10,13–15 csaknem teljes egészében szóról szóra megegyező versek a Q2 rétegből, a beszédgyűjtemény apokaliptikus irányultságú szegmentumából származnak. Máté evangéliumában a Keresztelő Jánosról szóló jézusi beszédhez van illesztve a galileai városok kárhoztatása összhangban Máténak azzal a törekvéssel, amely az „ez a nemzedék nem érti Jézust” mondanivaló köré szerveződik. Lukács a tanítványok kiküldéséhez kapcsolja a szakaszt azzal az átvezetéssel, hogy ahol nem fogadják be a tanítványokat, oda átok száll. A két evangélista tehát eltérő célzattal használja a beszédgyűjtemény anyagát, ami arra utal, hogy annak szándékát nem ismerik, illetve átértelmezik. A Q2 anyaga összhangban van a Jézusnak tulajdonított más „jajmondásokkal”. A jajmondások egyrészt a farizeusok ellen irányulnak, másrészt Jeruzsálem bukását „vetítik elő”. Ez utóbbi nyilvánvalóan vaticinium ex eventu, mint ahogy az úgynevezett szinoptikus apokalipszis legfontosabb elemei is azok. A Korazinra, Betsaidára és Kapernaumra vonatkozó fenyegető mondásoknak semmilyen alapja nem található az evangéliumi hagyományban. Nincs arra vonatkozó információ, hogy ezekben a falvakban a „megtérésre” szóló felhívás elutasításra talált volna, vagy hogy Kapernaum – a meglehetősen homályos tartalmú vád szerint – „egekig akarta volna felmagasztalni magát”. Ezekből az következik, hogy ezeknek a „jajmondásoknak” az értelmét akkor lehet megtalálni, ha ezeket is vaticinia ex eventunak tekintjük. Egészen pontosan nem lehet rekonstruálni a történeteket, mindössze egy hipotetikus magyarázat tűnik logikusnak. Feltételezhető ugyanis, hogy ezeket a falvakat valamilyen katasztrófa érte, amit az evangélista mennyei büntetésnek értelmezett. A katasztrófa legvalószínűbb magyarázata az úgynevezett zsidó háború eseményeihez köthető. Josephus Flavius beszámol arról, hogy a 67. évben zajlott galileai hadjárat idején Titus csapatai Gamala elfoglalása után az utolsó, még ellenálló erődítmény, Gischala ellen fordultak. Ez az útvonal a Genezáreti-tó északi partját érintette, és a légiónak el kellett vonulniuk a szóban forgó falvak mellett. Miután ezek jelentéktelen települések voltak, annak, hogy pusztulásukat az evangéliumok megőrizték, az lehetett az oka, hogy ezekben olyan fegyveres keresztény csoportok húzódhattak meg, akik valamilyen ellenállást igyekeztek kifejtetni a rómaiak ellen. Mivel katonai jelentősége ezeknek a falvaknak nem volt, valószínű, hogy a rómaiak csupán azt a néhány harcias keresztényt semmisítették meg, akik ellenálltak, mintsem az egész települést. Az evangéliumi hagyomány azonban rettenetes pusztulásnak ábrázolta az ellenálló keresztény csoportok megsemmisítését. Később a hagyomány ezt okadatolási céllal a lakosság hitetlenségével magyarázta.

Következtetések

Az eddigiekből az következik, hogy a Jézus-követők között volt egy, esetleg több olyan csoport, akik a dávidi „aranykor” visszatértét várták és ezt Jézus személyével kapcsolták össze. Elképzelhető, hogy ezek a csoportok erősítették fel a Messiás-Krisztus titulus Jézusra alkalmazását. Ez a szóban terjedő meggyőződés alakult át tartalmában egy spirituális krisztus-megváltó alakká, amelynek eredményeként a Krisztus tulajdonnévként fonódott össze Jézus nevével. Ez utóbbi jelenség főleg Pál autentikus leveleiben bukkan fel, ami azt jelenti, hogy a Jézus Krisztus tulajdonnévként való használata már az ötvenes években is használatban volt, és a levelek alapján ez a diaszpórában létrejött gyülekezetekre volt jellemző. Ezzel párhuzamosan a palesztinai kora keresztény közösségek számára – elsősorban a Q gyülekezeteiben – Jézus Messiásként való értelmezése a zsidóság felszabadításával összefüggésben mutatkozott meg. Hogy az ilyen várakozás erős volt a korabeli zsidóság körében megmutatkozik például a Salamon zsoltárai elnevezésű iratban, különösen a 17. és a 18. zsoltárban.²⁰ A szinoptikus hagyományban nyomon követhető ennek az értelmezésnek a megléte, már Jézus élete során is. Az ötezer ember jóllakatása történetének János szerinti változatában a tömeg királlyá akarta tenni Jézust, ami egyértelműen a rómaiak elleni politika jele (Jn 6,14). Jézusnak az evangéliumok szerinti utolsó jeruzsálemi útja közben zarándoktársai közül többen azt hitték, hogy most jön el Isten országa, azaz Jézus Jeruzsálemben megdönti az elnyomó hatalmat (Lk 19,11b). Akár ezek a zarándoktársak, akár mások voltak azok, akik a templomban fegyvereket akartak elrejtetni, mindenesetre a Jézus-követők között elő kellett forduljanak ultranacionalista lázadók is. Erre utal a tanítványi kör felsorolásában szereplő „Zelóta Simon” név is (Lk 6,15; ApCsel 1,13), továbbá az is, hogy Jézust összefüggésbe hozták a lázadó haramiák (lesztész) csoportjával. A Gecsemáné-kerti jelenetről megmaradt hagyomány és a kivégzés módjáról való emlékezet szerint Jézust „lesztész”-ként tartóztatták le, ítélték el és végezték ki. Az evangéliumokban további utalások, hagyománymorzsák is fellelhetők, amelyek a fegyveres Jézus-követők meglétét bizonyítják. A zsidó társadalom I. századi válsága a rómaiak uralmát elfogadó papi és világi elit elleni és maga, az elnyomó hatalom elleni lázongásokban jelentkezett. Ebben részt vállaltak az apokaliptikus reményektől fűtött ultranacionalisták mellett a messiásváradalmakban élő csoportok is. Ez utóbbiak egyike lehetett a Jézus-követők egy bizonyos csoportja is. Számukra a

²⁰ A Salamon zsoltárai keletkezési idejét i. e. 48 – i. u. 70 közé teszik, tehát ismert lehetett a kora keresztény közösségek számára is.

társadalmi mikrostruktúrák – elsősorban a család – tagadása, az ilyen kötődések feladása közvetlenül adódott sajátos messiáshitükből. Hitük szerint a Messiás, aki az Örökkévaló uralmának beköszöntét vezeti, egyben felszabadítja Izraelt is a római uralom alól, ezért fegyveresen is készülni kell a nagy harcra. Ebben mennyei erők fogják segíteni a harcolókat, hiszen Lévi és Simeon is azért tudott győzni, mert segítséget kaptak mennyei erőktől. E csoportok a nagy zsidó háborúban is a végső győzelem előzményét látták és csatlakozhattak a felkelőkhöz. A történelem elsodorta a felkelést, benne a militáns Jézus-követőket is, akiknek galileai csoportjai talán épp Korazinban, Betsaidában és Kapernaumban pusztultak el. A keresztényeknek ez a csoportja eltűnt, de nyoma megmaradt. Hagyományukat, amely feltehetően szóbeszéd formájában volt ismert, az evangéliumok szerzői, szerkesztői alapos átdolgozás és átértelmezés után igyekeztek beépíteni művükbe. Narratívájuk szerint az erőszakra utaló emlékek átalakultak csodás kenyérszaporítás elbeszélésévé, a jeruzsálemi templom „megtisztításává”, egy, a tanítványokat mentegezni igyekvő Gecsemáné-kerti ellenállássá.

Zárszó

A kadról, erőszakról szóló hagyomány fennmaradása több tanulsággal is szolgál. A legfontosabbnak talán az tekinthető, hogy ezeknek az elbeszéléseknek sajátos műfajuk van. Joggal merül fel a kérdés, hogy vajon ezek a történetek krónikaszerű tudósítások-e, azaz ténylegesen megtörtént események dokumentumainak tekinthetők-e, vagy sem. Az eddigi elemzés arra enged következtetni, hogy olyan valós történéseken alapuló narratívákról van szó, amelyek saját korukra vonatkozóan értelmezik a múltbeli eseményeket. Ezeket az elbeszéléseket tehát *értelmező visszaemlékezéseknek* lehet tekinteni. A szóbeli hagyományozás során az eredeti kontextus lassan feledésbe merült, és az éppen aktuális problémára cserélték és alkalmazták a keresztény gyülekezetekben. Ezek a gyülekezetek részint összetételük, részint társadalmi helyzetük szerint is sokfélék voltak, következésképpen az értelmező visszaemlékezések is sokféle formában hagyományozódtak tovább. Végül többé-kevésbé rögzült formában váltak szent irattá.²¹ Ennek az a hermeneutikai következménye, hogy a hagyományban fennmaradt szövegek újraértelmezésének folyamatában határozottan meg kell különböztetni az eredetinek tekinthető történeti alapot (ha ennek megállapítása egyáltalán lehetséges) a rendelkezésre álló bibliai szövegtől, azaz az értelmező

²¹ Az egyes kódexekben és más kéziratokban levő szövegek között viszonylag kevés számú eltérés található. Közülük némelyek lényegesek, de többnyire csak árnyalatnyiak.

emlékezettől. Más szavakkal megfogalmazva: az olvasó az eredeti történet szereplőivel folytat-e párbeszédet az olvasás során, vagy az értelmező visszaemlékezéssel.